

Regnbuebyen Bergen

Plan for kjønns- og
seksualitetsmangfold

2017 - 2021

BERGEN
KOMMUNE

Regnbuebyen Bergen – Plan for kjønns- og seksualitetsmangfold

Foto: Vidar Langeland

Den som vil se regnbuen må tåle regnet. I Bergen tåler vi regnet og vi ønsker å se regnbuen.

Jeg er glad for å kunne legge frem en ny plan for kjønns- og seksualitetsmangfold i Bergen kommune. Regnbuebyen Bergen viser hvordan vi skal jobbe for at Bergen skal være en åpen, inkluderende og mangfoldig by hvor alle er fri til både å være og elske den man vil.

Denne planen er den tredje i rekken av planer for denne målgruppen i Bergen kommune. Den første kom i 2007, og den andre i 2012. I oppfølgingen av disse planene er det gjort mye godt arbeid. Vi gir et forutsigbart tilskudd til Foreningen for kjønns- og seksualitetsmangfold (FRI), vi gjennomfører kompetanseheving for kommunalt ansatte, og vi er den første nordiske kommunen som er med i nettverket Rainbow Cities Network. I samarbeid med FRI sørger vi for at det blir drevet informasjonsarbeid for skoleklasser og at nyankomne innvandrere i Bergen får opplæring om LHBT-befolkningens rettsstilling.

Norge og Bergen er kommet langt, men vi har likevel en vei å gå. De siste tiårene har det skjedd en radikal endring i rettsstatusen for og samfunnets holdninger til personer med en annen seksuell orientering eller kjønnsidentitet enn flertallet. Frem til 1972 var homoseksuelle handlinger forbudt ved lov. I dag er likekjønnede parforhold sidestilt med heterofile, og det er innført et sterkt diskrimineringsvern. Det skulle bare mangle. Verden går fremover.

«Du din homo!» Slike utsagn er dessverre vanlige. Hilde Slåtten ved Universitetet i Bergen presenterte i juni i år sin doktoravhandling om bruk av homoskjellsord blant niendeklassinger i et utvalg norske skoler. Der viste hun at nesten halvparten av elevene hadde kalt noen for homo den siste uken før de ble spurt. Slik kan vi ikke ha det. Derfor ønsker byrådet å fortsette informasjonsarbeidet som FRI gjennomfører i skolen og styrke dette. Vi har et mål om at alle elever i ungdomsskolen og den videregående skolen skal få besøk av FRI, at elevrådsrepresentanter deltar i opplæringssamling i forbindelse med de årlige Regnbuedagene, og at lærerne i Bergensskolen får økt sin kompetanse om gruppe-baserte fordommer.

Det blåser en vennlig vind i byens regnbueflagg. I planen foreslår vi en rekke tiltak for en mer inkluderende by. Flere av tiltakene koster lite for den konforme majoriteten, men kan bety mye for dem det gjelder, slik som å unngå unødvendig tradisjonell kjønnsinndeling på kommunale toalett og skjemaer. Vi ønsker at Bergen skal bli vertskap for Europride. Både for å vise frem Bergen som en fri og inkluderende by, men også som et ledd i å øke vårt internasjonale engasjement på feltet.

En trygg havn for mennesker på flukt. LHBT-flyktninger er i en ekstra sårbar situasjon. Bergen skal bosette et økt antall flyktninger i årene som kommer. Det gjenspeiler seg også i denne planen. Mennesker på flukt skal finne Bergen som en trygg og åpen havn. De skal vite at de er hjertelig velkommen til regnbuebyen Bergen.

Erlend Horn

Byråd for sosial, bolig og inkludering

Innhold

Regnbuebyen Bergen – Plan for kjønns- og seksualitetsmangfold	2
En åpen og inkluderende by for alle	4
Målgruppen - lesbisk, homofil, bifil, transperson og interkjønn	6
Situasjonen for LHBTI-personer i Norge - en kort kunnskapsstatus	7
Bergen som regnbueby	9
Økt bevissthet rundt bruk av kjønnsrelaterte uttrykk	10
Trygghet for lhbti i møte med omsorgstjenester	12
Bergen kommune som arbeidsgiver	13
Bergen som inkluderende by for personer med ulik kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk	14
Samarbeid med FRI og andre organisasjoner	15
Bergen – en trygg by for flyktninger og personer med innvandrers- bakgrunn som er lhbti	16
Vedlegg:	
Oversikt over relevante organisasjoner for målgruppen i Bergen kommune:	18
Bystyrets vedtak:	19
Litteraturliste	20

En åpen og inkluderende by for alle

De siste tiårene har det skjedd en radikal endring i samfunnets holdninger til og rettsstatus for personer med annen seksuell orientering enn heteroseksuell eller grenseoverskridende kjønnsuttrykk. Homoseksuelle handlinger var forbudt ved lov helt frem til 1972. Fra å være nærmest et undergrunnsfenomen i Norge frem til et halvt århundre siden er i dag likekjønnede parforhold sidestilt med heterofile og det er innført et sterkt diskrimineringsvern. Lov om forbud mot diskriminering på grunn av seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk trådte i kraft 01.01.2014. Loven gir seksuelle minoriteter et diskrimineringsvern på alle samfunnsområder, med unntak av personlige forhold. Alle offentlige arbeidsgivere har etter denne loven en plikt til å arbeide aktivt, målrettet og planmessig for likestilling og mot diskriminering.

Hovedmålet i den nye planen er at Bergen skal være en åpen og inkluderende by for alle, uavhengig av seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk. Alle som bor i Bergen skal bli møtt med respekt og toleranse uavhengig av hvem man velger å forelske seg i og leve sammen med. Bergen er en moderne og mangfoldig storby med en befolkning som har bakgrunn i mange ulike land, religioner og sosiale forhold. Det er gode forhold i byen også for målgruppen for denne planen og holdningsundersøkelser viser at befolkningen i Norge de siste årene er blitt mer positive til personer med ulik seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk. Men selv om hovedinntrykket er at Bergen er en god by å bo i for lesbiske, homofile, transpersoner og interkjønnete (LHBTI), er det forhold i samfunnet som gjør det nødvendig med en egen handlingsplan for anti-diskrimineringsarbeidet for denne gruppen. En nylig publisert doktorgradsstudie som vi viser til i denne planen har funnet at nesten halvparten av guttene i 10. klasse oppgir å ha brukt uttrykket «homo» som skjellsord den siste uken. Denne negativt ladete bruken av kjønnsbaserte uttrykk brukes både i private sosiale sammenhenger og i offentligheten på idrettsbaner og skoleplasser. Diskriminering og bruk av «homo» som skjellsord er ikke akseptabelt og forhold som Bergen kommune ser alvorlig på. Barn og voksne bør ha de samme moralske «sperrere» for bruk av homofobiske ytringer som for bruk av rasistiske eller andre hatefulle ytringer. Kampen mot dette er viktig i denne nye planen.

Denne planen for kjønns- og seksualitetsmangfold er den tredje i rekken av planer for denne målgruppen i Bergen kommune. Den første kom i 2007 og den andre ble vedtatt i 2012. Disse planene og oppfølgingen av dem har vært viktige for at Bergen er en god by å bo i for målgruppen til planen. Bergen kommune har fått anerkjennelse for arbeidet som har vært gjennomført og blitt brukt som eksempel på en kommune med en aktiv politikk på området.

Av det som er oppnådd i arbeidet med disse planene kan nevnes:

- Forutsigbart kommunalt tilskudd til Foreningen for kjønns- og seksualitetsmangfold (FRI) – tidligere Landsforeningen for lesbiske, homofile, bifile og transpersoner (LLH).
- Gjennomføring av kompetanseheving for ansatte Bergen kommune.
- FAFO gjennomførte i 2010 på oppdrag av Bergen kommune og Program for storbyrettet forskning en omfattende undersøkelse blant ansatte om hvordan det er å være lesbisk, homofil eller bifil arbeidstaker.
- Møter med representanter fra FRI med et stort antall skoleklasser i ungdomskolene i Bergen.
- Det er gitt informasjon til nyankomne innvandrere i Bergen om den skeive befolkningens rettsstilling.
- Bergen kommune er som første nordiske kommune med i nettverket av LHBTI-vennlige byer, Rainbow Cities Network.

I de forrige planene vedtatt i Bystyret fra 2007 og 2012 er det få tiltak rettet mot personer med ulik kjønnsidentitetstematikk. Selv om transpersoner var en del av målgruppen for planen fra 2012 ble denne gruppen i liten grad omtalt i den. Det er derfor viktig at utfordringer for personer med denne problematikken blir bedre adressert i denne planen med konkrete tiltak. Dette følges opp i denne planen med tiltak for blant annet mer kjønnsnøytrale kommunale tjenester. Det er fortsatt lite forskningsbasert kunnskap om situasjonen for disse gruppene i Norge og kommunen vil følge utviklingen innen dette feltet fremover for eventuelt å komme med bedre tiltak.

Personer med ulik seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk utgjør en sammensatt gruppe som har behov for kommunale tjenester på lik linje som resten av befolkningen. Det kan imidlertid være grunn til å tro at personer i målgruppen til planen vegrer seg for å ta kontakt med enkelte offentlige tjenester i frykt for å bli møtt med fordommer og uvitenhet. Særlig gjelder dette personer med ulik kjønnsidentitetstematikk der det som foreligger av forskning viser at det er mangelfulle kunnskaper i skolen og blant helsepersonell.

Målet til Bergen kommune er at personer med ulik seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk skal møte tjenester som har kunnskaper og en sensitivitet for deres behov. Særlig viktig er dette for de tjenesteområdene som kommer tettest innpå privatlivet til hver enkeltperson. Det er også viktig for kommunen at våre egne ansatte med ulik seksuell orientering, kjønnsuttrykk og kjønnsidentitet opplever at Bergen kommune er en arbeidsgiver som viser toleranse og respekt for dem.

Planen for kjønns- og seksualitetsmangfold er en sektorovergrepene plan som i ulik grad berører alle deler av kommunens virksomhet. Innledningsvis i planen gis det en oversikt over målgruppen og en kort kunnskapsstatus som levekårene for målgruppen i Norge i dag. I planen gis det også en oversikt over relevante organisasjoner for målgruppen i Bergen og kildehenvisninger for ytterligere lesning på dette feltet.

Fra Regnbuedagen 2016. Fra venstre Joakim Aadland fra foreningen FRI, ordfører Marte Mjøs Perssen, byråd Erlend Horn og leder av FRI Hordaland, Rønnaug Frøyland. Bilde: Kristin Hauge Klemsdal / Bergen kommune

Målgruppen - lesbisk, homofil, bifil, transperson og interkjønn

Det kan være vanskelig å gi korte og presise benevnelser på målgruppene for plan for kjønns- og seksualitetsmangfold. Det er problematisk å definere mennesker inn i kategorier som de ikke kjenner seg igjen i. Bergen kommune velger derfor i overskriften for denne planen å benytte den samme begrepsbruken som i den relevante diskrimineringsloven. Dette betyr imidlertid ikke at begrepene lesbisk, homofil, bifil eller transperson som ble brukt i forrige plan ikke er relevante eller viktige identitetsmarkører for personer som omfattes av planen. I planen vil vi enkelte steder bruke forkortelsen LHBTI når målgruppen omtales. LHBTI står for lesbisk, homofil, bifil, transperson og interkjønn. Denne forkortelsen brukes ofte i internasjonale sammenhenger og også i regjeringens handlingsplan Trygghet, mangfold, åpenhet som ble lagt frem 21. juni 2016.

Å være *lesbisk* handler både om praksis, tiltrekning og identitet. En lesbisk kvinne tiltrekkes av eller forelsker seg i personer av samme kjønn, altså andre kvinner.

Å være *homofil* handler både om praksis, tiltrekning og identitet. En homofil mann eller kvinne tiltrekkes av eller forelsker seg i personer av samme kjønn

Å være *bifil* handler både om praksis, tiltrekning og identitet. En bifil person tiltrekkes av eller forelsker seg i mennesker uavhengig av hvilket kjønn den andre har. Bifil som begrep, levemåte eller identitet, bryter med en forståelse om at befolkningen kan deles inn to grupper, heterofile og homofile.

Transperson er et paraplybegrep for personer som har et utseende eller identitet (fulltid, deltid eller av og til) som uttrykker et annet kjønn enn det som ble registrert for dem ved fødsel. Ordet transperson er en oversettelse av det engelske «transgender».

Interkjønn (intersex på engelsk) er et paraplybegrep for mange ulike tilstander som gjelder for personer som er født med uklare kjønns karakteristika. Det betyr at barna ofte ikke kan beskrives som gutt eller jente ved fødselen. De fleste av disse barna blir underlagt kirurgi og tildeles kjønn som gutt eller jente.

Skeiv er en norsk oversettelse av det engelske begrepet queer. Mange bruker «skeiv» som et synonym til LHBT. For andre er «skeiv» en identitet som utfordrer og overskrider kategoriene heterofil, lesbisk, homofil og bifil, og som innebærer en kritikk av samfunnets heteronormativitet. Skeiv brukes også av personer som opplever at de ikke passer inn i samfunnets inndeling av mennesker i to kjønn.

LHBT-senteret ved Barne, ungdoms- og familiedirektoratet har en god nettside med informasjon om begreper og uttrykk knyttet til målgruppen for planen. <http://www.bufdir.no/lhbt/> Senteret har også laget en egen ordliste med relevante ord knyttet til målgruppen for denne planen. Definisjonene over er hentet fra denne nettsiden. http://www.bufdir.no/lhbt/LHBT_ordlista/

Fra Regnbueparade 2015. Fotograf: Thelise Stene Hansteen

Situasjonen for LHBTI-personer i Norge - en kort kunnskapsstatus

Det å tilhøre en minoritet kan påvirke personers levekår på ulike måter. Særlig i enkelte livsfaser og situasjoner kan det være en belastning å være annerledes enn majoriteten. Heteronormativitet er et uttrykk som beskriver antakelsen om at alle mennesker i utgangspunktet er heterofile. Dette inkluderer antagelsen om at alle mennesker faller inn under to fullstendig adskilte kategorier, mann og kvinne; at den eneste «normale» samlivsformen er mellom to mennesker av motsatt kjønn, og at hvert kjønn har særlige naturgitte roller i livet. Dette medfører at personer med en annen seksuell orientering, kjønnsidentitet eller kjønnsuttrykk opplever at de gjennom livet stadig må «komme ut av skapet» i ulike sosiale sammenhenger på grunn av denne normative antakelsen. For mange vil frykt for negative reaksjoner fra kollegaer, familie og bekjente gjøre at de velger å holde privatlivet sitt skjult i mange sammenhenger.

Gjennom flere nylig gjennomførte undersøkelser har vi en del kunnskap om levekår og holdninger til målgruppen som utgjør et viktig kunnskapsgrunnlag for å lage målrettede tiltak. Uni Helse la høsten 2013 på oppdrag av LHBT-senteret frem en omfattende undersøkelse om helsesituasjonen for målgruppen til planen. (Anderssen og Malterud 2013). I denne rapporten kom det frem at det generelt ikke er store avvik i befolkningen med en annen seksuell orientering eller kjønnsuttrykk fra befolkningen for øvrig. En stor del av respondentene i den store spørreundersøkelsen som danner grunnlag for undersøkelsen opplever at deres seksuelle orientering er berikende og at de er stolte av den. Imidlertid er der en del viktige forskjeller der seksuelle minoriteter skiller seg ut negativt fra heterofile i form av:

- større helseproblemer
- mindre tilfredshet med livet
- flere negative erfaringer på arbeidsplass og studiested
- mindre åpenhet om sin seksuelle orientering

Blant homofile og lesbiske er andelen som har forsøkt å ta sitt eget liv mer enn dobbelt så høy som blant heterofile, og enda høyere for bifile. Større grad av psykisk uhelse gjelder for alle de ikke-heterofile gruppene, særlig for unge under 30 år. Til tross for en positiv utvikling de siste årene, har så mange som 19 % av bifile kvinner, 12 % av lesbiske, 11 % av bifile menn og 10 % av homofile menn rapportert om selvmordsforsøk. Andelene blant heterofile kvinner og heterofile menn ligger på 5-6 %. I rapporten trekkes det frem at situasjonen for bifile menn og kvinner fortjener særlig oppmerksomhet. Det kommer også frem det er noe høyere rusmisbruk i disse gruppene enn i befolkningen for øvrig. Når det gjelder levekår for transpersoner foreligger det ikke gode data men gjennom kontakt med personer og organisasjoner er det grunn til å tro at dette er en sårbar gruppe. Det er imidlertid positivt at flere nå velger å leve åpent som transperson enn for få år siden.

Det er også gjennomført flere holdningsundersøkelser knyttet til holdninger til personer med ulik seksuell orientering og kjønnsuttrykk. De fleste av disse er av nyere dato men de viser at holdninger til homofile menn, lesbiske kvinner, bifile og transpersoner generelt blir mer aksepterende. Forskerne bak levekårsundersøkelsen det refereres til her gjennomførte to store holdningsundersøkelser i 2008 og 2013. Mens 27,4 prosent av mennene i 2008 uttrykte negative holdninger til homofile var dette sunket til 15,8 prosent i 2013. Det kom likevel frem i datagrunnlaget at en betydelig andel av befolkningen hadde sterke negative holdninger til seksuelle minoriteter. 24,7 prosent av et utvalg av den mannlige befolkningen var enige i utsagnet at *Jeg synes at transpersoner er frastøtende* og 49,8 prosent oppga at de i løpet av de siste 12 månedene hadde fortalt vitser om homofile menn. Menn har gjennomgående mer negative holdninger til målgruppen enn kvinner. (Anderssen og Malterud 2013)

I opprinnelseslandene til store deler av innvandrerbefolkningen i Norge er det ofte mer negative holdninger til seksuelle minoriteter og flere steder er seksuelle relasjoner mellom likeskjønnede straffbart. Rundt 18 prosent av befolkningen i Bergen har innvandrerbakgrunn og FRI Hordaland melder om at de får mange henvendelser fra innvandrere som opplever en vanskelig hverdag. Fafo-rapporten *Åpne rom, lukkede rom* (Elgvin, Bue og Backer Grønningssæter 2014) forteller noe om hvordan det er å leve som homofil, lesbisk, bifil eller transperson med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn. Flere av respondentene i denne rapporten oppgir vansker med å finne tilhørighet både i sine egne miljøer og i lhb-miljøer. Noen har også måttet bryte helt med sine familier og sin bakgrunn. Andre oppgir at de kan leve åpent i sine miljøer og forskerne oppgir at det i sine data kan tyde på at det er blitt noe lettere å leve åpen med sin seksuelle legning i flere innvandrer miljøer.

I organisert idrett har LHBTI-tematikk lenge vært usynlig. Flere har påpekt at idretten har vært en homofob arena, og få idrettsutøvere som definerer seg som LHBT har stått frem. Samtidig viser den nyeste forskningen at det er liten forskjell mellom LHB-personer og heterofile når det gjelder hva de gjør og hvor aktive de er i fritiden. Den nyeste undersøkelsen om lesbiske, homofile og bifiles levekår viser ingen vesentlig forskjell mellom heterofile og lhb-personer med hensyn til fritid (Andersen og Malterud, 2013). Seksuell orientering ser ikke ut til å ha noen innvirkning hverken på mosjon, trening, sport eller friluftsliv.

Fra Regnbueparade i 2016, ordfører Marte Mjøs Perssen og leder i FRI Ingvild Endestad. Bilde: Andrew Buller, Bergen kommune.

Bergen som regnbueby

Tiltak 1: Bergen kommune skal være en pådriver i Rainbow Cities-samarbeidet og bidra til at dette nettverket fremmer levekårene for personer med ulik seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk.

Tiltak 2: Bergen kommune skal samarbeide med FRI om å søke om at arrangementet Europride legges til Bergen.

Tiltak 3: Bergen kommune skal legge til rette for at den årlige synlighetsfestivalen, Regnbuedagene blir vellykket og at det flagges med regnbueflaggene ved Rådhuset i tilknytning til dette arrangementet.

Bergen har ambisjon om å være en åpen, mangfoldig og inkluderende by for alle. De årlige regnbuedagene er blitt en viktig feiring av mangfoldet i Bergen med debatter, kulturarrangementer og ikke minst den årlige paraden. Dette arrangementet er også med på å sette Bergen på kartet som en regnbueby. Kommunen skal være med å legge til rette for at Regnbuedagene blir gjennomført på en god måte også i de kommende årene. Bergen kommune skal jobbe sammen med FRI om å få arrangere Europride i byen. Å få dette arrangement til byen vil være en anerkjennelse av Bergen som en LHBTI-vennlig by. Europride er blitt arrangert siden 1992 og arrangeres hvert år i en europeisk by. Arrangementet har funnet sted i ulike byer som Riga, Oslo, Berlin og Madrid.

Bergen er medlem i et nettverk av byer kalt «Rainbow cities network». Deltakelsen i nettverket er viktig for å lære mer om gode grep om gjøres i andre byer og stå sammen i solidaritet med personer som diskrimineres i andre deler av Europa på grunn av sin seksuelle orientering og kjønnsidentitet. Det er viktig at byer engasjerer seg og viser vei i kampen for mer åpne og inkluderende samfunn. Bergen har som en av de første byene signert nettverkets *Memorandum of understanding* som legger noen grunnleggende føringer for en

proaktiv kommunal politikk for inkludering av lhbt og deltok i det første møtet i nettverket i Wien i 2014. Medlemmene i nettverket er byer i Nederland, Belgia, Tyskland, Sveits, Italia, Slovenia, Storbritannia, Spania, Tyrkia, Østerrike, Frankrike og Mexico. Stadig flere byer knytter seg til nettverket og i løpet av de siste månedene er byer som Istanbul (Besiktas bydel), Paris og Barcelona kommet med.

Det nasjonale dokumentasjonssenteret for skeiv historie i Norge, Skeivt arkiv, er lokalisert ved Universitetsbiblioteket i Bergen. Dette er med på å styrke Bergen sin status som regnbueby. Formålet til senteret er å ta vare på og formidle denne delen av norsk historie og samlingen består av rekke arkiver fra personer og organisasjoner, samt bøker og tidsskrifter. I tillegg bygger Skeivt arkiv opp en samling av videointervjuer som dokumenterer livene til personer som har hatt tilknytning til LHBTI-organisasjoner eller på annen måte kan fortelle om det å leve utenfor samfunnets normer for kjønn og seksualitet. Arkivet er en ressurs som kommunen kan samarbeide med. Det er viktig å vise at dagens rettsstatus for lhbt i ikke er noe som kan tas for gitt men er et resultat av en lang og til tider vanskelig kamp. Skeivt arkiv formidler også historien gjennom sine nettsider, foredrag og utstillinger.

Økt bevissthet rundt bruk av kjønnsrelaterte uttrykk

Tiltak 4: Bergen kommune skal i planperioden ta initiativet til en kampanje rettet mot ungdom for å få en økt bevissthet rundt bruk av kjønnsbaserte uttrykk i en negativ kontekst. Kommunen skal samarbeide med Ungdommens bystyre og andre representanter for ungdom for å finne en effektiv måte å kommunisere dette på.

Tiltak 5: Bergen kommune har som mål at alle elever ved ungdomsskoler og videregående skoler skal få besøk av FRI i løpet av skoletiden.

Tiltak 6: Elevrådsrepresentanter fra skolene i Bergen deltar i en egen opplæringsamling under de årlige Regnbuedagene i Bergen.

Tiltak 7: Bergen kommune skal i sine fagsamlinger for ansatte ved skoler og barnehager ta opp temaer knyttet til kjønn, identitet og seksualitet, inkludert historiske perspektiver på dette.

Tiltak 8: Lærerne i Bergens-skolene skal gjennomgå skolering om gruppe-baserte fordommer, for å øke deres kompetanse på dette området.

Barnehagene og skolene har en sentral rolle i å kommunisere til barn at det er mange ulike måter å være en familie på. I dette mangfoldet av familier ligger det også at barn kan ha homofile eller lesbiske foreldre. Det er viktig å skape forståelse for og kunnskap om ulike familietyper for å forebygge fordommer, mobbing, trakassering og hatkriminalitet. Det er også vesentlig at ansatte i barnehager og skoler er klar over at barn kan bryte med kjønnsnormer og kan ha en annen kjønnsidentitet enn den de ble registrert med ved fødselen. Holdninger som fører til mobbing starter allerede i barnehagealder og det derfor viktig å jobbe med gode mobbefrie miljøer allerede i barnehagen.

I sosiale sammenhenger for barn og unge blir «homo» ofte brukt som et nedsettende uttrykk. Hilde Slåtten fra Universitetet i Bergen presenterte sin doktorgradsavhandling i juni 2016 om bruk av homoskjellsord blant niendeklassinger i et utvalg norske skoler. I et representativt utvalg i denne aldersgruppen fant forskeren at 54 prosent av guttene hadde kalt en venn for homo den siste uken, det samme gjaldt 30 prosent av jentene. 40 prosent av guttene hadde kalt noen de ikke liker homo den siste uken, mot 26 prosent av jentene. Det er et paradoks at funnene til Slåtten og andre forskere om bruken av ordet «homo» på en nedsettende måte kommer samtidig som andre undersøkelser viser en mer tolerant holdning til personer med ulik seksuell identitet i det norske samfunnet.

Bergen kommune ser alvorlig på denne ordbruken. Særlig krenkende er dette for personer som identifiserer seg som lhbti – eller har homofile eller lesbiske omsorgspersoner i nær familie. Det kan også være skadelig for personer som oppfatter seg som heteroseksuelle, men som er redde for å fremstå på en måte som gjør at de blir oppfattet som «homo». Denne typen ordbruk setter an en negativ tone i forholdet til seksuelle minoriteter. Barn og ungdom bør få vokse opp i et oppvekstmiljø der de er vernet mot ordbruk knyttet til seksuell identitet på en nedlatende måte.

Læreplanen er konkret når det gjelder likestilling, likeverd og homofili, og fastslår at alle elever i den norske skolen skal lære om homofili. Det er et kompetansemål for 1 – 4 klasse at elevene blant annet skal kunne samtale om variasjoner i familieformer, inkludert familier der de foresatte har samme kjønn. Elever i 5 – 7 klasse skal kunne "samtale om variasjon i seksuell orientering i tilknytning til kjærlighet, samliv og familie". Videre skal de "beskrive roller i sin egen hverdag og undersøke hvilke forventninger som knytter seg til disse". Elever i 8 – 10 klasse skal videreføre disse samtaler og beskrivelsene. Skolen er med dette pålagt å ha et jevnt fokus på homofili gjennom hele grunnskoleløpet.

Bergen kommune gjennomfører årlig fagoppfølging ved grunnskolene i Bergen. Ett av temaene som skolene blir etterspurt i, omhandler §9a i opplæringsloven; Sosial kompetanse og det psykososiale læringsmiljø. Her blir bl.a. skolens arbeid mot mobbing grundig gjennomgått og brukernes stemmer (elever og foreldre) blir hørt.

I fotballen og i andre sammenhenger har man de siste årene «vist rasismen rødt kort». Det er like uakseptabelt å omtale seksuelle minoriteter som skjellsord eller på en nedlatende måte. Bergen kommune skal i neste planperiode jobbe for at barn og unge skal få mer kunnskap om kjønnsuttrykk for å få bukt med denne homofobiske ordbruken.

Fra Regnbueparade 2016. Bilde: Andrew Buller, Bergen kommune.

Trygghet for lhbti i møte med omsorgstjenester

Tiltak 9: Helsestasjonen for ungdom og studenter skal styrke tilbudet om samtaler om temaer som kropp, forelskelse, seksualitet og kjønnsidentitet.

Tiltak 10: Gjennomføre kompetansehevende tiltak for å sikre at ansatte i helse-, sosial og omsorgstjenester har kunnskap om brukere med ulik seksuell identitet, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk. Dette kan gjøres i samarbeid med frivillige organisasjoner som har kunnskap om tematikken.

Tiltak 11: Byrådet skal ta initiativ til en dialog med Helse Vest hvordan helsetilbudet i spesialisthelsetjenesten for personer med kjønnsidentitetstematikk kan bli bedre.

Tiltak 12: Bergen kommune skal samarbeide med frivillige organisasjoner om å organisere pasientvennordning for eldre LHBTI.

LHBTI-befolkningen har generelt god helse som ikke skiller seg vesentlig fra befolkningen for øvrig. Det er likevel slik at i noen av disse gruppene er det en overhyppighet av enkelte lidelser. I regjeringens Handlingsplan mot diskriminering på grunn av seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk fra 2016 er de overordnede målene for helse – og omsorgssektoren formulert som:

- Likeverdige helse – og omsorgstjenester på tvers av kjønnsidentitet og seksuelle orienteringer.
- God kompetanse og sensitivitet om LHBTI-temaer i helse og omsorgssektoren
- Reduserte helseforskjeller mellom LHBTI-personer og resten av befolkningen.

Dette er mål som også er relevante for Bergen kommune sitt helserelaterte arbeid for målgruppen. Bergen kommune har en egen plan for seksuell helse som også har et fokus på seksuelle minoriteter. Dette dokumentet legger føringer på kommunens helsefaglige arbeid mot denne målgruppen og må ses i sammenheng med denne planen. Plan for seksuell helse fremmer fire hovedmål for å bedre det kommunale helsetilbudet til lhbti-befolkningen:

1. Øke tilgjengeligheten på brosjyremateriell om helseutfordringer blant lhbt-personer i allmenpraksis.
2. Øke kunnskapsnivået om lhbt-helse blant allmenleger.
3. Økt tilgjengelighet på relevant informasjon om helsetilbud for lhbt-personer
4. Fremme dialog mellom seksuelle og etniske minoriteter og helsetjenesten.

Helsestasjoner for ungdom og skolehelsetjenesten utgjør et viktig lavterskel helsetilbud for unge som har spørsmål eller utfordringer knyttet til kjønn og seksualitet. Særlig gjelder dette Helsestasjon for ungdom og studenter, som er lokalisert i Bergen sentrum, og gir tilbud om testing av seksuelt overførbare sykdommer, blant annet hurtigtest av HIV og veiledning i bruk av prevensjon. Denne helsestasjonen opplever stor tilstrømning og er lokalisert sentralt i kommunen. I planen legges det opp til at denne helsestasjonen tilføres ekstra ressurser for å styrke kompetanse og tilgjengelighet for arbeid med seksualitet og kjønn. Det er viktig å øke kompetansen rundt temaene seksuell identitet og kjønnsidentitet også ved andre helsestasjoner for unge og i skolehelsetjenesten.

LHBTI-personer har økt hyppighet av psykiske problemer i forhold til gjennomsnittsbefolkningen. Dette er særlig aktuelt for ungdom som er i en prosess mot erkjennelse av sin seksuelle orientering. Undersøkelser viser at depresjoner, selvmordsforsøk og stort forbruk av rusmidler forekommer i denne gruppen.

Eldre lhbtj-personer er oftere barnløse og enslige enn majoritetsbefolkningen. Noen har mistet kontakt med familien som en direkte følge av sin legning eller kjønnsidentitet. I møter med FRI og andre organisasjoner har kommunen fått høre om at enkelte går tilbake i «skapet» når de kommer i kontakt med offentlige hjelpetiltak. Det er viktig at det er en kunnskap og åpenhet omkring dette temaet i helse- og omsorgstjenester rettet inn mot eldre. Ansatte i tjenestene bør i størst mulig grad stille åpne og inkluderende spørsmål til brukerne og være bevisste at ikke alle er heterofile. FRI Hordaland har en egen seniorgruppe og denne vil kunne være en samarbeidspartner for kommunen rundt dette temaet.

Bergen kommune som arbeidsgiver

Tiltak 13: Øke kompetansen om inkludering, LHBTI-spørsmål og planverk på området blant ledere, HR-medarbeidere, tillitsvalgte og verneombud. For å sikre god kompetanse på området, skal planverk gjøres kjent i organisasjonen.

Tiltak 14: Utnytte kunnskap i nettverket Rainbow Cities for at Bergen kommune som arbeidsgiver speiler Regnbuebyen.

Bergen kommune ønsker å rekruttere bredt slik at vi møter de best kvalifiserte kandidatene til stillinger hos oss. Vi er også opptatt av å beholde dyktige medarbeidere. For å lykkes i dette arbeidet er det viktig av medarbeiderne våre er trygge, inkludert i et fellesskap, at de opplever tilhørighet og utvikling, og at de kan være til stede med hele seg i jobben sin.

Arbeidsgivere er etter loven pålagt å jobbe aktivt, målrettet og planmessig for å forebygge diskriminering og sikre inkludering av lhbtj- personer. Dette må gjelde for hele bredden av det personalpolitiske området: rekruttering, lønns- og arbeidsvilkår, forfremmelse, utviklingsmuligheter og beskyttelse mot trakassering.

En studie som Forskningsstiftelsen Fafo gjennomførte for Bergen kommune i 2010 fant at LHB-ansatte opplevde lite diskriminering, og at arbeidsmiljøet i hovedsak var inkluderende (Grønningsæter & Lescher-Nuland 2010). Studien fant også at ansatte flest hadde positive holdninger til lhb-personer, men at det var noe større forekomst av negative holdninger i teknisk sektor og i skolene. I en kunnskapsgjennomgang fra Fafo om LHBT i arbeidslivet (Bakkeli og Grønningsæter 2013) presenteres det funn fra forskning både fra Norge og andre land. Generelle funn her er at det å være åpen om seksuell orientering på arbeidsplassen generelt gir større selvtillit og høyere jobbtilfredshet, at det fører til bedre samarbeidsrelasjoner med kolleger, større produktivitet og mer effektivitet. Studien finner videre at det å ha policy og planer for inkludering på arbeidsplassen spiller en viktig rolle for hvordan LHB-personer opplever arbeidsplassen, og for hvor godt de fungerer i jobben. I tillegg er det viktig hvilke holdninger og oppfølging ledelsen viser i praksis.

Rapporten fra Bergen kommune omfattet ikke spørsmål knyttet til transpersoner. En undersøkelse som ser på transpersoners erfaringer på arbeidsmarkedet i Norge rapporterer

at mange velger å skjule sin kjønnsidentitet (van der Roos 2013) Dette kan tyde på at det oppleves som krevende å være åpen om sin kjønnsidentitet i arbeidslivet, og at det i noen tilfeller er en direkte hindring for deltakelse.

Bergen kommune har hatt tiltak for å fremme inkludering og hindre diskriminering vært på dagsorden i *Fremtidens arbeidsplass, handlingsplan for likestilling, inkludering og mangfold for Bergen kommune som arbeidsgiver*, og dermed også i lederopplæring og opplæring av arbeidsmiljøutvalg. Kommunen jobber med bevisstgjøring av ledere med tanke mangfoldsledelse, og har hentet inn kompetanse blant annet fra FRI og Rosa kompetanse i arbeidslivet for å styrke lhbt- området. Bergen kommunes handlingsplan for likestilling, inkludering og mangfold skal rulleres høsten 2016/ våren 2017. Det er naturlig å videreføre dette arbeidet i nytt planverk. I tillegg er det nødvendig å ha en større bevissthet rundt transpersoner. Kommunen møter i dag både jobbsøkere og medarbeidere med datasystemer og skjema som legger opp til registrering av kjønn, for eksempel rekrutteringsverktøy og medarbeiderundersøkelser. Der det er mulig, ønsker Bergen kommune å se på mulighetene for å åpne for å registrere et større kjønns mangfold enn de tradisjonelle binære kategoriene.

Bergen som inkluderende by for personer med ulik kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk

Tiltak 15: Bergen kommune skal utrede hvordan dataverktøy og skjema kan gjenspeile et større kjønns mangfold.

Tiltak 16: Bergen kommune skal samarbeide med FTPN Hordaland og andre organisasjoner som representerer personer med ulik kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk.

Tiltak 17: Bergen kommune skal merke flere toaletter som kjønnsnøytrale på kommunale arbeidsplasser.

Tiltak 18: I planperioden skal Bergen kommune arrangere kurssamlinger for kommunalt ansatte om kjønnsidentitets- og kjønnsuttrykkstematikk.

Det er viktig for kommunen å sikre at ansatte og brukere av kommunale tjenester ikke blir tvunget inn i en kjønnskategori som de ikke opplever å høre hjemme i. Kommunen skal derfor i planperioden sette i verk tiltak for å være bedre tilpasset ansatte og brukere som er transpersoner. Det kan oppleves som vanskelig for personer som ikke kjenner seg hjemme i mann/kvinne kategoriene å gjennomføre enkle handlinger som å fylle ut et offentlig skjema eller besøke et toalett i et kommunalt bygg. I neste planperiode blir det derfor satt i verk et arbeid for å se på hvordan kommunen kan utforme kommunale skjemaer og andre dataverktøy på en slik måte at de skal gjenspeile et større kjønns mangfold.

Det foreligger relativt lite kunnskap om situasjonen for personer med en kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk som bryter med det tradisjonelle mann/kvinne-mønstreret. Et unntak fra dette er undersøkelsen *Alskens folk. Levekår, livssituasjon og livskvalitet til personer med kjønnsidentitetstematikk* (van der Ros 2013). Denne rapporten oppgir at to hovedfunn: Den første viste at det var «*mangelfulle kunnskaper om og lite forståelse for kjønnsidentitetstematikk på alle arenaer: skolen, arbeidsplassen, familie, helsevesenet og andre offentlige institusjoner.*» Det andre hovedfunnet gjaldt helsevesenet og manglende transkompetanse blant helsepersonell.

Bergen kommune tar inn over seg at det er mangelfulle kunnskaper også i vår organisasjon om denne tematikken. I de to foregående planene mot diskriminering av lhbt-personer er det også viet liten plass til dette temaet. Det er derfor viktig å løfte denne målgruppen i planen som et særlig fokusområde i denne planperioden.

Et konkret tiltak for å gjøre hverdagen enklere for personer som bryter med kjønnsnormene er å legge til rette for flere kjønnsnøytrale toaletter. Kommunen vil i neste planperiode gjøre flere av toalettene på kommunale arbeidsplasser kjønnsnøytrale. I praksis vil dette innebære at toaletter er tilgjengelige med skilt som signaliserer kjønnsnøytralitet og er universelt gjenkjennbare. Det skal kartlegges hvilke toaletter som skal gjøres kjønnsnøytrale. Fortsatt vil det være tradisjonelle kjønnsinndelte toaletter men målet er at det skal være kjønnsnøytrale toaletter tilgjengelig flere steder.

I Bergen er det en egen avdeling av organisasjonen Foreningen for transpersoner i Norge (FTPN). Denne interesseorganisasjonen dekker et større spekter av mennesker med kjønnsidentitetsproblematikk som; «transvestitter, transseksuelle, crossdressere – alle typer transpersoner – av alle kjønn og legninger.» Det vil være viktig for Bergen kommune å samarbeide med FTPN og andre i målgruppen for å få mer kunnskap om de sammensatte behovene til personer med ulik kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk i perioden fremover.

Samarbeid med FRI og andre organisasjoner

Tiltak 19: Bergen kommune skal i planperioden gi et årlig driftstilskudd til FRI Bergen og Hordaland. Kommunen bidrar allerede med midler til en stilling. Det er et mål i planperioden å styrke den økonomiske støtten sammen med andre offentlige støttespillere.

Tiltak 20: Det skal gjennomføres minst årlige møter mellom organisasjonene som representerer målgruppen og representanter for kommuneledelsen om status for oppfølging av planen og eventuell andre saker.

Bergen kommune har gjennom flere år hatt et godt samarbeid med FRI, tidligere LLH. En videreføring og styrking av dette samarbeidet er viktig for kommunen. For å gjennomføre informasjonsarbeidet i skolen, for nyankomne innvandrere og andre er kommunen avhengig av dette samarbeidet for å nå målene i denne planen. I tillegg til dette informasjonsarbeidet arrangerer FRI og andre organisasjoner som Skeiv Verden, Skeive studenter, Skeiv ungdom og HomoHib kulturarrangementer og andre viktige møteplasser for lhbt-personer i Bergen. Disse organisasjonene bidrar til at Bergen er en interessant og mangfoldig by å bo i. Bergen kommune vil være med på å legge til rette for at disse får muligheten til å ha et høyt aktivitetsnivå. Kommunen vil i planperioden sikre en forutsigbar drift for FRI Hordaland. Det årlige tilskuddet gjør at organisasjonen kan fokusere på faglig innhold og organisasjonsbygging. Bergen kommune vil også jobbe for at andre relevante regionale organisasjoner bidrar til å styrke organisasjonslivet hos lhbt-befolkningen. Hovedansvaret for samarbeidet med FRI og andre organisasjoner ligger hos Byrådsavdeling for sosial, bolig og inkludering.

Bergen – en trygg by for flyktninger og personer med innvandrerbakgrunn som er lhbti

Tiltak 21: Det skal legges til rette for at nyankomne innvandrere som deltar på obligatoriske kurs i samfunnskunnskap får en times informasjon om personer med seksuelle orientering, kjønnsidentitet eller kjønnsuttrykk sin situasjon i Norge. Bergen kommune skal gi støtte til FRI for å gjennomføre denne informasjonen.

Tiltak 22: LHBTI-asylsøkere med uavklart asylsak og som oppholder seg i mottak, er en særlig sårbar gruppe. Kommunen vil være i dialog med utlendingsmyndighetene for å sikre at denne gruppen ivaretas mens de venter på svar. Dette innebærer at kommunen åpner for, såkalt alternativ mottaksplassering i tilfeller der LHBTI-asylsøkere ennå ikke har fått vedtak i sin utlendingssak.

Tiltak 23: Bergen kommune vil være en pådriver inn mot utlendingsmyndighetene for å bosette flyktninger som er i en sårbar situasjon på grunn av deres seksuelle orientering, kjønnsidentitet og/eller kjønnsuttrykk.

Tiltak 24: Kommunen skal samarbeide med Skeiv Verden, FRI og Skeiv ungdom i arbeidet med nyankomne innvandrere og flyktninger som tilhører målgruppen.

Tiltak 25: Ansatte som jobber med bosetting og inkludering av flyktninger skal få økt kompetanse i å jobbe med LHBTI-flyktninger. Det settes i 2017 ned en egen ressursgruppe med personer fra tolketjeneste, norskopplæring, bosetting og programoppfølging.

Mange av innvandrerne i Bergen kommer fra land der synet på kjønns- og seksualitetsmangfold er annerledes enn i Norge. I flere av land er homoseksuell aktivitet fortsatt straffbart. For å legge et grunnlag for gode holdninger er det nødvendig å formidle kunnskap om lhbti-personers situasjon i Norge. Det er derfor viktig at innvandrere tidlig får informasjon om LHBTI-personers rettsstilling i Norge på områder som vern mot diskriminering, ekteskapslovgivning, og familieetablering. Samtidig er det viktig at personer som er flyktninger eller som er i miljøer der de kan være sårbare på grunn av sin seksuelle orientering, kjønnsidentitet eller kjønnsuttrykk blir særlig godt ivaretatt. Mennesker som er på flukt og har en LHBTI-identitet er en særlig utsatt gruppe:

- De opplever gjerne diskriminering og er utsatt for vold i mottak.
- Kan oppleve at det vanskelig å gjøre rede for sitt asylgrunnlag (dersom det er knyttet til kjønn og seksuell identitet) med en tolk fra samme nasjonalitet.
- Mange har en mistro mot representanter fra myndighetene på grunn av opplevelser på flukt og fra hjemlandet
- Er traumatisert på grunn av overgrep i hjemlandet og på flukt.

Bergen kommune er en del av Rainbow Cities Network. Sammen våre partnerbyer utgjør vi et kraftfullt nettverk av byer som jobber for å skape trygge byer for mennesker som er forfulgt på grunn av seksuell identitet eller kjønnsuttrykk. Bergen er en pådriver i dette arbeidet. Nettverket har også søkt om EU-midler til fellesprosjekter inn mot denne målgruppen.

Bergen bosetter sårbare flyktninger med ulike seksuell identitet, kjønnsuttrykk eller kjønnsidentitet. Dette skal kommunen fortsette med og vil sammen med målgruppen utvikle bedre tiltak. Det skal også satses enda mer på opplæring og skoloring av ansatte som er i kontakt med flyktninger.

Kommunen er kjent med at det er mange asylsøkere på mottak i vår region som har en identitet som bryter med et tradisjonelt syn på kjønn og seksuell identitet. Flere av disse er i en særlig sårbar situasjon. I Nurnberg i Tyskland (30 plasser) og i Berlin (122) plasser er det opprettet egne asylmottak for å ivareta denne gruppen. Dette er tiltak som kan være nødvendige i et land som Tyskland som har opplevd en enorm pågang av asylsøkere det siste året. Det er færre asylsøkere i Norge enn i Tyskland, men Bergen vil være positiv til forespørsler om såkalt alternativ mottaksplassering i saker der asylsøkere som er LHBTI og opplever at det er vanskelig å være i mottak. Dette innebærer at disse personene kan oppholde seg i Bergen i påvente av vedtak fra UDI.

Nyankomne LHBTI-asylsøkere kan i møte med utlendingsmyndigheter, politi og kommunale tjenester ha utfordringer med å uttrykke sin seksuelle- eller kjønnsidentitet. Det er viktig at tjenestene som er i kontakt med nyankomne, har en særlig sensitivitet knyttet til dette temaet. Dette gjelder ikke minst tolketjenesten, siden mange språk ikke har gode nøytrale uttrykk for ulike seksuelle- eller kjønnsidentitet.

Fotograf: Andrew Buller

Vedlegg:

Oversikt over relevante organisasjoner for målgruppen i Bergen kommune:

FRI Bergen og Hordaland

<https://foreningenfri.no/llh-bergen-og-hordaland>

Besøksadresse: Strandgaten 6. 6.etg. Inngang i Svaneapotekbygget

Postadresse: Strandgaten 6, 5013 Bergen

Foreningen for transpersoner i Norge – Hordaland

www.ftpn.no

E-post adressen til lokallaget:

hordaland@ftpn.no

Homo-Høgskulen på Vestlandet

[facebook: Homo-Høgskulen på Vestlandet](https://www.facebook.com/Homo-Hogskulen-pa-Vestlandet)

IL Rabalder Bergen

e-post: Rabalder@rvn.handball.no

Skeive studenter

<http://www.skeivestudenter.no/>

Skeiv ungdom

<http://www.skeivungdom.no/lokallag/hordaland/>

Skeiv Verden

<https://www.skeivverden.no/>

Bystyrets vedtak:

Regnbuebyen Bergen - Plan for kjønns - og seksualitetsmangfold 2017-2021

Bergen bystyre behandlet saken i møtet 220317 sak 76-17 og fattet følgende vedtak:

1. Bystyret vedtar «Regnbuebyen Bergen – Plan for kjønns – og seksualitetsmangfold 2017-2021» og tiltakene som ligger i planen med følgende endringer:

Side 11, siste avsnitt i planen:

I fotballen og i andre sammenhenger har man de siste årene «vist rasismen rødt kort». Det er like uakseptabelt å bruke LHBTI som skjellsord eller snakke om LHBTI-personer på en nedlatende måte. Bergen kommune skal i neste planperiode jobbe for at barn og unge og idrettsledere skal få mer kunnskap om kjønns- og seksualitetsmangfold for å få bukt med diskriminerende språk og adferd i idretten.»

Side 12, nytt tiltak:

Det skal legges til rette for samtaler og informasjonsopplegg for brukere og beboere om seksualitet og mangfold på institusjoner og hos organisasjoner for eldre.

Side 16, tillegg til tiltak 22:

Det må sikres at tolking ivaretas ut fra norsk forståelse for temaet.

2. Planen vil danne grunnlag for prioritering av kommunens innsats på området, og tiltak som gir økte kostnader vil bli iverksatt når det foreligger finansiering – enten gjennom statlige tilskudd eller gjennom økte kommunale budsjettmidler ifm årlige budsjetter.
3. Bystyret ber byrådet sette i verk tiltak for å øke fastleger i Bergen sin kompetanse på LHBTI.
4. Bystyret ber om at planen rulleres hvert fjerde år, og at det rapporteres tilbake til bystyret med en løypemelding i perioden.

Merknad 1

I utvikling av Plan for kjønns - og seksualitetsmangfold, bør en tilstrebe samarbeid med et mangfold av interesseorganisasjoner. Det er også viktig at de ulike gruppene blir invitert til å samarbeide i konkrete prosjekter, og ikke minst er det viktig å inkludere unge.

Merknad 2

I Norge har det siden 1950 vært organisasjoner som har arbeidet for homofil frigjøring. Disse 67 årenes innsats har vært svært viktig for at Norge i dag er kommet relativt langt i å ta oppgjør med fordommer og myter som opp gjennom historien har preget synet på mennesker med ulik seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk. I dagens Norge er det en betydelig del av befolkningen som har en annen bakgrunn når det gjelder kultur og religion, og mange av disse har ikke hatt mulighet til å ta del i en slik prosess med oppgjør mot fordommer og myter. På den ene side er det viktig at ulik bakgrunn og ulike forutsetninger for å forstå, møtes tillitsfullt og med respekt. På den annen side er det viktig at de resultatene som er oppnådd gjennom denne lange prosessen, ikke blir undergravd eller rammes av tilbakeslag. En fortsatt prosess der også uenighet og fordommer kan komme til uttrykk, er en forutsetning for videre bevisstgjøring og framgang i arbeidet mot undertrykking og diskriminering.

Merknad 3

Organisasjonen Fri gjør en viktig jobb og har som den største organisasjonen i målgruppen mye å bidra med. Det er også viktig å trekke inn andre organisasjoner innenfor målgruppen.

Litteraturliste

Andersen, Norman og Malterud, Kirsti. (2013). *Seksuell orientering og levekår*. Bergen: UNI Helse, allmenntmedisinsk forskningsenhet.

Bakkeli, V & Grønningsæter, A. B. (2013). *LHBT i arbeidslivet. En kunnskapsgjennomgang*. Oslo, Forskningsstiftelsen Fafo.

Elgvin, Olav, Bue, Kristine og Grønningsæter, Arne Backer. (2014). *Åpne rom, lukkede rom: LHBT i etniske minoritetsgrupper*. Oslo: Fafo-rapport 2014:49

Grønningsæter, Ab. B & Lescher- Nuland, B. R. (2010) *Lesbiske, homofile og bifile arbeidstakere i storbyen: Undersøkelse blant ansatte i Bergen kommune*. Oslo: Forskningsstiftelsen Fafo.

Slåtten, Hilde. (2016). *Gay-related name-calling among young adolescents. Exploring the importance of the context*, doktorgradsavhandling, Universitetet I Bergen

Ros, J. v. d., (2013) *Alskens folk. Levekår, livssituasjon og livskvalitet for personer med kjønnsidentitetstematikk*. Hamar: Likestillingscenteret.